

## L'EPISTOLARI DE JOAN COROMINES: APUNTS D'HISTÒRIA DE LA LLENGUA PER CARTA

Robert GÓMEZ-TEN  
Universitat de Girona

La Fundació Pere Coromines va tenir una gran iniciativa quan va decidir d'anar publicant tots els epistolaris de Joan Coromines a través de dues persones incansables que han editat fins ara deu volums de la sèrie (el primer dels quals amb Joan Ferrer): Josep Ferrer i Joan Pujadas. Joan Coromines guardava escrupolosament tot el que rebia igual que també guardava en còpia tot el que enviava en mecanoscrits. La correspondència de Joan Coromines estava ben conservada però en alguns casos no era prou completa. Val a dir que encara ens fem creus no tan sols de la quantitat de cartes que va poder escriure un home acarnissat amb la tasca titànica de redacció dels seus diccionaris (Solà, 2005: 7), sinó de la qualitat de la seva prosa. Fins ara han sortit a la llum: 1) el volum de Fabra (*Pompeu Fabra i Joan Coromines: la correspondència dels anys de l'exili*, 1998, amb 6 cartes de Fabra i 9 de Coromines, a més de la correspondència amb Ferran Rahola i l'edició de dues cartes inèdites més de Coromines publicades a la *Revista de Catalunya*, núm. 208, juliol-agost 2005, sota el títol de «Dues cartes inèdites de Joan Coromines a Pompeu Fabra»); 2) el volum de Moll (*Epistolari Joan Coromines & Francesc de Borja Moll*, 2000, amb 114 cartes de Moll i 107 de Coromines d'entre 1933-1980); 3) el volum de Pla (*Epistolari Joan Coromines & Josep Pla*, 2001, amb 4 cartes de Pla i 8 de Coromines d'entre 1961-1974); 4) el de Fuster (*Epistolari Joan Coromines & Joan Fuster*, 2002, amb 14 cartes de Fuster i 22 de Coromines d'entre 1955-1991); 5) el de Riba (*Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*, 2002, amb 13 cartes de Riba i 28 de Coromines d'entre 1928-1960); 6) el dels exiliats d'Amèrica, Nadal + Artís, (*Epistolari de Joan Coromines amb exiliats catalans d'Amèrica: Hipòlit Nadal i Mallol i Avel·lí Artís Balaguer*, 2003, amb 14 cartes d'H. Nadal i 6 de Coromines d'entre 1941-1970); 7) el de Sales (*Epistolari Joan Coromines & Joan Sales*, 2004, amb 88 cartes de Sales i 29 de Coromines d'entre 1946-1983); 8) el de Josep M. de Casacuberta (*Epistolari Joan Coromines & Josep Maria de Casacuberta*, 2005, amb 102 cartes d'entre 1926-1981); 9) el de Manuel Sanchis Guarner (*Epistolari Joan Coromines & Manuel Sanchis Guarner*, 2006, amb 28 cartes de Sanchis i 46 de Coromines d'entre 1935-1974); i finalment 10) el de Pere Coromines (*Epistolari Joan Coromines & Pere Coromines*, 2006, amb 318 cartes d'entre 1925-1939).

Donada la gran categoria de tots aquests interlocutors i el seu gran domini de la llengua (juntament, és clar, amb el domini de la llengua per part de Joan Coromines), totes les cartes que configuren aquest corpus representen un punt clau en la història de la nostra cultura i en concret de la història de la llengua, sobretot a partir de la darrera dictadura. Aleshores la duríssima realitat diària no es reflectia a la premsa. Alhora, és la darrera expressió d'un gènere literari important, el gènere epistolar, que actualment està condemnat a la desaparició. La lec-

tura transversal de tots aquests epistolaris ens obre moltes finestres a partir de les quals podem tenir accés a les millors fonts escrites per tots aquests personatges de primer ordre en la història de la cultura. Josep Ferrer proposava una lectura transversal dels episodis més punyents de la història de la llengua contemporània que consistia en tots els episodis que envoltaven tres grans temes (gairebé tabús) com són: la conferència de Francesc de Borja Moll a Barcelona el 1954 sobre «els dos diccionaris»; la segona edició del *Diccionari* de Fabra; finalment, el model de llengua de la segona meitat del segle xx (Ferrer i Pujades, 2006:121-142). Tot seguit anirem desgranant aquests grans temes.

### LA CONFERÈNCIA SOBRE «ELS DOS DICCIONARIS»

Francesc de Borja Moll va ser l'encarregat de completar i culminar la tasca eminentment científica del projecte lexicogràfic endegat pel seu mestre Antoni Maria Alcover. Amb només nou anys, el 1912, Moll coneix mossèn Alcover. Hi entra en contacte el 1917 quan aquest desembarca a Menorca per fer-hi una enquesta filològica. Moll estudiava al seminari i era el lletraferit escollit per passar l'enquesta de mossèn Alcover. Moll, aleshores, era un jove tímid, somniador, dibuixant i un enamorat de les campanes. El 1920 Moll abandona el seminari de Ciutadella i el dia de St. Esteve, se'n va de Ciutadella fins a Alcúdia amb el vaporet «Ciutadella» —de mal nom «sa sabateta», de petit que era—, d'allà fins a Sa Pobla amb automòbil públic i d'allà fins a Ciutat amb tren. Només li quedava presentar-se al carrer Sant Bernat número 5, que era on s'havia establert mossèn Alcover. El 1921, un cop abandonat el seminari i descartada la seva vocació sacerdotal, va passar a incorporar-se al projecte en un moment que poca gent hagués triat, tenint en compte l'opinió pública del Principat. El 1924 ja treballa colze a colze amb mossèn Alcover en la redacció d'articles. El 1925 mossèn Alcover compra una impremta per treballar-hi. Moll tirà endavant aquest projecte fins i tot a partir de la mort de mossèn Alcover. Es tractava d'una obra amb centenars d'il·lustracions i uns 160 mil articles. El 1932, amb 28 anys, emprèn l'aventura editorial de l'obra. Ràpidament va refer les relacions amb el Principat i amb l'IEC per recuperar la confiança i el suport econòmic necessari per acabar de tirar endavant el projecte. Aquí és on va destacar Joan Coromines, que donà a Moll un suport incondicional en tot moment. Un suport incondicional excepte en un detall: el títol del Diccionari. Vegem la carta de Joan Coromines el 2-7-1933 (Ferrer i Pujades ed. II 2000: 60-61):

«És clar que, com a tot romanista, desitjo que la publicació del *Diccionari Alcover* continuï: ara, adoptant l'ortografia comuna desapareix una de les dues reserves que comportava la meua simpatia per l'esforç de vostè. L'altre es refereix al títol oficial de l'obra; i dic *oficial* perquè de fet tot-hom la coneix per *Diccionari Alcover*, i això no solament en les converses sinó també en el text dels treballs científics, mentre que l'altre nom no apareix sinó en les citacions bibliogràfiques, en què hom s'até escrupolosament al títol inscrit en la portada del llibre. Ja veu doncs que no trobo vàlida la seva principal objecció al canvi de títol: si creu que no alterarà la unitat de l'obra el canvi d'ortografia, que suposa una modificació del text, reconegui que menys ho farà l'abolició d'un títol que ja de fet no es deia. I aquest títol és inacceptable per a tot amador de la nostra llengua i per tant de la seva unitat, perquè, diguin el que vulguin, *Diccionari català-valencià-balear* només pot significar diccionari de les llengües catalana, valenciana i balear: en el títol d'un diccionari només es posa com a adjectiu el nom de la llengua i no el dels països que la parlen; si no, citi'm un diccionari austro-alemany o angloamericà. Repugna, aquest títol, a tot catalanista pel seu vici d'origen com a suggerit per persona desafecta a les nostres coses (o imaginat per plaure-li, que és igual), i per ésser

contradictori de tota la campanya de preparació de l'obra, que es va fer sota la bandera de la unitat de la llengua, la qual cosa fa que sigui una veritable decepció feta a la major part dels seus antics col·laboradors. La solució que ja li ha estat indicada, em penso, per gent de més autoritat, és l'única justa: per fugir d'aquest títol injustificable i com a homenatge al tresor d'entusiasme i de treball amb què hi contribuï el seu veritable mestre, l'obra s'hauria de titular *Diccionari Alcover*.»

La Secció Filològica de l'IEC presidida per Fabra nomenà Francesc de B. Moll membre de l'IEC el 1936, però no en serà membre numerari fins al 1961, amb Manuel Sanchis Guarner, gràcies a l'elecció promoguda per Coromines. El 1937, per culpa de l'esclat de la Guerra Civil, es va haver d'interrompre aquest gran projecte de publicació del *Diccionari català-valencià-balear* quan estava pel fascicle 39 del tercer volum i no es reprendrà fins a l'any 1949. En aquest període, Moll amb l'ajut de molts altres patriotes d'arreu de les contrades de parla catalana es va encarregar de difondre col·lectivament aquest diccionari, va crear una Comissió Patrocinadora, una Lliga de protectors i secretaris de Mallorca, Barcelona i València de l'Obra del *Diccionari català-valencià-balear* amb la intenció i el projecte de reunificar el símbol de la unitat lingüística disgregada per aquell nom. Coromines es posà en contacte amb Carles Riba essent professor de Chicago, ja des de l'any 1946, i havent estat un any a Nova York gaudint d'una beca de la Fundació Guggenheim per a la preparació del *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*. Finalment, Coromines va ser fet membre adjunt de la Secció Filològica de l'IEC l'any següent, el 21-1-1950. No oblidem que Coromines fa propaganda del DCVB a les universitats americanes, ja el 21-9-1950 (Ferrer *et al.* ed. IX 2006: 43). Coromines tornarà a posar els peus a Catalunya després de la Guerra Civil pel maig de 1952. A partir d'aleshores i fins a la seva jubilació l'any 1967 com a *full professor* de la Universitat de Chicago, quan es reincorporà definitivament a Catalunya, Coromines pogué concentrar la docència a la universitat i passar cada any un semestre a Catalunya fent enquestes per al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* i per a l'*Onomasticon Cataloniae*. (Ferrer *et al.* 2006: 121-142.)

Paral·lelament a les tensions i les intrigues que envoltaven el *Diccionari* de Fabra, Moll va fer a Barcelona una conferència que causà força rebombori. Era el 20-5-1954 a la seu de la Caixa de Jubilacions i Subsidis del carrer Aragó, dins els actes de l'Obra del Diccionari. En aquesta conferència, Moll responia de manera expeditiva a uns quants rumors, alguns dels quals eren d'una mala intenció salvaguardada per la ironia i d'altres d'una indiscreció declarada, en contra del *Diccionari català-valencià-balear* (que aleshores encara estava en vies de publicació). D'aquesta polèmica només F. de B. Moll en fa esment en les seves memòries però, per exemple, alguns fragments del prefaci de Carles Riba a la segona edició del *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra no s'entenen si no es té en compte aquest context. Aquesta polèmica va anar lligada a la confrontació comercial —hem de tenir en compte que al cap de poc (setembre de 1954) ja apareixeria als aparadors de les llibreries la nova edició del *Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra, amb el vist-i-plau de l'IEC—, discutia en el fons quin havia de ser el model de llengua literària —que era el terme que s'usava aleshores per referir-se a la llengua estàndard— que s'havia d'usar, quin havia de ser el tipus de llengua, prou ample, sense arribar a ser disgregador, que calia per tal que tots els parlants i escriptors dels Països Catalans s'hi sentissin còmodes. Hem de situar ja aquesta polèmica a la carta entre Joan Fuster i Riera i Llorca el 18-2-1954 (Ferrer *et al.* ed. 1993: 332):

«Després, vam tocar —n'haviem quedat set o vuit— el tema de la llengua; ja pots imaginar-t'ho: el problema de la llengua de valencians i mallorquins. Riba estava irritat amb els mallorquins —jo, càndid de mi, em pensava que Riba no s'irritava—, per certs excessos dialectalitzants: acabàrem coincidint que la meua posició era la més equànima i discreta [...].»

Però observem si n'és, d'interessant, la carta que envia Coromines a Riba el 14-10-1954 puntualitzant que cap dels dos extrems de les concepcions és saludable pel que fa a la unitat de la llengua: cal doncs, la unitat de la llengua de fons, per davant de tot i de tothom, fins per sobre de minúcies d'execució (Ferrer *et al.* ed. IV 2002: 129-130):

«Quant a l'aspecte lingüístic de la discussió, l'aspecte de *llengua* literària, en això sembla que tot estant d'acord amb el seu judici general, no hi coincideixo ben bé. He atenuat, però, algunes de les meves expressions, en la carta a En Moll, que toquen la qüestió de *Raixa*. I explicat això, cuito a dir-li que parlar de "cisma" per l'estat actual de la controvèrsia em sembla exagerat, i àdhuc molt exagerat. Em sembla que és deixar que els arbres ens privin de veure el bosc. I quin bosc, o quina boscuria!

En l'essencial En Moll coincideix amb nosaltres. I si bé no hi coincideix del tot, jo tampoc no coincideixo ben bé del tot amb vostè. Sóc lleial i he de dir-ho. Però ¿no és evident, tant per vostè com per a mi, que discrepem només en petits matisos o bé en minúcies? Val la pena d'inflar les minúcies addicionals en què el grup Moll se separa de nosaltres, fins a fer-ne una qüestió fonamental? Em sembla clar que no. Si es pretengués que el català tingués un uniformisme monolític a la manera del francès, aleshores sí que hi hauria una discrepància essencial. Però ningú no ho pretén.

S'ha acabat, em diu allò de "puix parla en català, Déu li do glòria". Em sembla que l'entenc bé, i si és així hi estic d'acord. Sempre he batallat per anorrear aquells que interpretaven aquella divisa en el sentit de "com que és català, ja pot anar", i aquells que reclamaven el tristament famós "no ve d'un pam" com un privilegi per a la seva catalanitat. Amb aquests no hi transigirem mai, perquè si hi transigéem deixàrem d'ésser qui som.

Però és clar que un poble que adoptés el principi de tractar els seus amics i aliats amb el mateix rigor que els seus enemics mortals, o els seus fidels i entusiastes amb la mateixa severitat que els trànsfuges i renegats, seria un poble suïcida, i en les nostres circumstàncies simplement no seria un poble viable. Fóra alarmant una posició que ens obligués a barallar-nos amb els qui continuen publicant en català, i que ho arriessen tot per a fer-ho, només perquè discorden de nosaltres en certs matisos, i que ens conduís a estar d'acord amb un senyor que ocupa les nostres antigues càtedres universitàries i ho publica tot en llengua forastera, com B, o amb un altre que ocupa llocs de confiança dels nostres enemics i publica crítica literària i erudició en foraster, com D, o amb un que treballa activament per suprimir-nos des de les posicions d'influència que ocupa, que nega als seus fills l'aprenentatge de la nostra llengua, i ho publica tot, (àdhuc a l'estranger) en l'altra, com R. Aquests senyors i els de la seva mena no discuteixen mai les nostres normes lingüístiques, i si àdhuc algun d'ells es posa a la nostra banda quan algú altre les discuteix, això no li costa gens i no ens interessa perquè ells no usen mai la nostra llengua.»

El cas és que Moll acabava la seva conferència amb les paraules següents:

«El que fa perillar la unitat de la llengua no és l'ús de paraules dialectals, que són el fruit de la mateixa llengua; el que fa perillar la unitat és el prurit d'imposar un motllo unitari a tothom i no respectar la personalitat dels escriptors comarcals, que tenen perfectíssim dret a matissar els seus escrits amb mots i formes de les seves regions respectives. Així s'atura l'enriquiment del lèxic i al mateix temps es fomenta el divorci dels escriptors i lectors regionals, s'aconsegueix que es retreguin d'escriure i llegir en català, i es fa, a la llarga, una labor de disgregació, tota contrària de la unitat en nom de la qual es parla. I quan al·ludeixo a les comarques, no vull referir-me únicament a València i a les Illes, sinó a les mateixes regions del Principat; perquè és un fet innegable que en la política catalana s'ha tingut molt poc respecte als valors de Lleida, de l'Empordà, del Camp de Tarragona i d'altres comarques poc o molt allunyades de Barcelona.

Els problemes del llenguatge, i més concretament del lèxic, han de tenir la solució escaient en els dos diccionaris: en un diccionari de criteri exhaustiu que aporti tots els materials, i en un diccionari normatiu que vingui després d'aquell i que n'aprofiti tot allò que no sigui barbarisme innecessari, arcaisme ja superat o simple variant local. I la labor pràctica del qui prepari el diccio-

nari normatiu ha de consistir en tenir una major tolerància per a les paraules comarcals, sobretot per a les que bons escriptors ja han usat literàriament.

Jo espero confiat el dia que l'Institut d'Estudis Catalans, amb el seu ben guanyat prestigi i amb la garantia dels noms il·lustres que figuren en la llista dels seus membres, ens doni el diccionari normatiu, ben fonamentat en la coneixença de totes les aportacions precedents, i en el qual figurin els mots catalans, no com una relació d'indultats del rigor acadèmic, sinó com un exponent de la riquesa exuberant de la nostra llengua, sia quina sia la regió on es parli, perquè sempre hem proclamat i proclamarem que allà on es parla català, per lluny que sigui, batega l'autèntic esperit de Catalunya.»

### LA SEGONA EDICIÓ DEL *DICCIONARI* DE FABRA

Aquest apartat fa referència a un dels moments més delicats de la història de la llengua de mitjan segle xx i, per tant, contemporània. Ens trobem a la segona edició del *Diccionari general de la llengua catalana* feta el 1954 en circumstàncies de semiclandestinitat i a ombres de la dictadura franquista. Es tractava de l'última peça clau per enllestir el que Fabra (en el discurs com a president dels Jocs Florals del 1934) hagués anomenat la «grossa tasca» —encara per fer— en matèria de normativització lingüística que pretenia equiparar la llengua catalana a les altres llengües que gaudien de plena oficialitat (i només en casos molt específics i particulars de cooficialitat) i que no estaven perseguides amb intransigència. El 1932 s'havia publicat el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra, però era una publicació amb plena consciència d'una revisió relativament propera. Fabra hi seguí treballant amb Joan Coromines, que era d'una generació més jove, però que ja des de 1930 va ser nomenat auxiliar de les oficines lexicogràfiques de l'Institut. Allà va ser on Coromines va rebre el mestratge de Josep Maria de Casacuberta i de Pompeu Fabra, de qui aprengué la necessitat de conjuminar l'amor a la terra i el treball de camp amb el rigor de l'anàlisi lingüística, i amb qui va participar en una obra de planificació lingüística —d'una política de la llengua inserida en un context d'una política de construcció nacional— que s'emmarcava en un projecte nacional de sobirania lingüística de la llengua catalana. Un cop Fabra va considerar que el deixeble ja havia superat el mestre, li cedí la plena autoritat intel·lectual en el camp de la normativa (vegeu les entrades CABELL II,368b1-7 i CERVO II,689a34-44 del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* a més de Ferrer i Pujades, 2006:121-142). Fabra va morir el 1948 però fins aleshores tot el que feia referència a la revisió del seu diccionari es va decidir conjuntament entre ell i Joan Coromines. A partir del 1939 tot l'IEC (tant les oficines com la institució) va quedar desmantellat i expropiat, i tots els membres van haver de subsistir clandestinament a l'exili, per bé que hi hagués membres que tornessin a Barcelona al cap de poc temps. En moments com aquests, quan s'intenten reprendre les institucions a la clandestinitat, és quan es planteja la reedició del *Diccionari* de Fabra. Després d'haver recuperat els permisos necessaris, cap a 1954, va ser quan es va decidir de procedir a l'execució d'aquesta 2a edició del *Diccionari* de Fabra que va resultar ser una font de conflictes entre diferents tendències culturals de tots els membres que hi estaven implicats: entre els intel·lectuals del país i els intel·lectuals exiliats i entre els intel·lectuals de Barcelona i els d'altres territoris. El cas és que Coromines no formà part de l'IEC fins el 1950 (!) que serà quan el faran membre adjunt de l'IEC. És l'any que també fan president Carles Riba i Coromines es troba encara a l'exili. Les esmenes i modificacions legítimament pactades entre Fabra i Coromines resulten només parcialment incorporades i, en part, substancialment silenciades en aquesta nova edició del *Dic-*

*cionari* de Fabra. Hi havia qüestions gramaticals que Fabra havia deixat en dubte i que Ramon Aramon, secretari de la Secció Filològica de l'IEC, juntament amb altres correctors de l'editorial Selecta havien resolt de manera purista. Això ja va significar tot un gest de desautorització legal i intel·lectual en la tasca d'aquesta 2a edició del *Diccionari* de Fabra a càrrec de Coromines. En la nova presidència, Carles Riba va fer prou elogis de Fabra tot i que hi va prendre un distanciament ideològic significatiu. Va assumir també la crítica literària. Al llarg dels anys cinquanta, la relació entre Coromines i Riba tindrà com a escenari preponderant l'Institut d'Estudis Catalans i el tracte més intens serà justament el 1954 arran de la polèmica suscitada per la premsa amb què es va enllestir la reedició, ja denunciada per Coromines, i que Riba justificava al·legant la conjuntura del país. A més, encara va provocar molta més tensió el resultat d'una sèrie de propostes de Coromines a propòsit dels mots *viuda*, *pendre* i *racó* (que van resultar, certament, poc escoltades) que no va poder defensar personalment (ja que es trobava a Chicago) i va haver de defensar únicament a través d'informes.

Pel que fa a *viudo*, per exemple, Coromines s'esforçà molt per fer-lo entrar amb tots els honors al Diccionari de l'IEC, en lloc de *vídua* i *vidu*, que Fabra havia preferit en el *Diccionari general de la llengua catalana* i que era defensat reiteradament pels puristes. Va proposar repetidament la seva acceptació als companys de la Secció Filològica, sense èxit fins al 1961, en què segurament tingué el suport de Moll i Sanchis Guarner, tot just incorporats a la Secció Filològica i partidaris també de *viuda*. Però el terme no fou acceptat en lloc de *vídua*, sinó com a forma secundària d'aquesta, i tingué poca difusió. En el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* es proposa resoldre definitivament la qüestió i després de donar per bo el que en diu *AlcM*, hi afegeix una quantitat aclaparadora de documentació que li permet dir: «esperem que no s'insistirà més en el restabliment impossible, gratuït i sense raó, de la forma cultista *vídua*, en perjudici immotivat de la que fou sempre la catalana autèntica». Per a més informació vegeu les entrades BOLA II,62b12-42 i VIUDA IX,331b10-26.

També cal destacar les desavinences que ja hi havia entre Coromines i el llavors secretari de la Secció, R. Aramon, que era el responsable que les propostes de Coromines no haguessin estat prou ateses i a qui Coromines acusà de fer-li el buit. Però la gota que va fer vessar el got va ser la discrepància entre Coromines i Riba pel fet que aquest afirmés en el pròleg que Fabra gaudia d'uns coneixements literaris moderats, o concretament «que la curiositat literària [de Fabra] hagués mai passat gaire de la mesura mínima exigible en l'*honnête homme*». Això va encendre Coromines, que després de dedicar un retrat a l'insigne lingüista dins *Lleures i converses d'un filòleg* escriurà que «això és un error enorme, és d'una falsedat radical, i més sorprenent encara en la ploma d'un home il·lustre que l'hauria hagut de conèixer millor». A més, presentà la dimissió de l'IEC (que per sort, finalment, no dugué a terme). Això va fer que sempre es mantingués com a membre adjunt de l'IEC. Coromines, a més, no participà pràcticament en la reedició del diccionari per diversos factors de caire més personal.

Així doncs, dins d'aquest context tan aferrissat, haurem d'entendre les referències directes a les llistes de Fabra (COLOR II,841a30-34, CUIDAR II,1090a55-1090b3), les al·lusions directes a Aramon i companyia (PONDRE VI,687a25-687b18), així com també les indirectes (PLOR VI,540a28-35), a les esmenes de Fabra al diccionari (CERT II,684a40-49), fer-nos el càrrec que els plats trencats de la proposta de *pendre* els paga més A.M. Alcover que no l'Institut o bé l'Institut en temps de Fabra (PENDRE VI,414b41-415b41 i Solà 1990: 63-90). En aquest context hem de saber situar la importància que fa prevaler Coromines a alguns dels judicis que provenien directament de Fabra i d'ell mateix, ja fossin provinents de la seva pròpia correspondència (DIGNE III,132b54-133a7) o bé d'informacions de Ruyra i Riba aprofitades per Fabra a la primera edició del *Diccionari* de Fabra de 1932 (DUBTAR III,215a3-18, ENLLEIR-SE III,368b24-26 i DUR III,221a11-32).

## EL MODEL DE LLENGUA DE LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XX

A través de les cartes de Joan Coromines hem pogut resseguir els aspectes de la seva biografia que conformen la seva formació lingüística, la crònica de la Catalunya republicana i moderna en el si d'una família barcelonina, la crònica d'un jove en formació, d'un llarg i feixuc exili i d'una vellesa reclosa —entre molts altres aspectes. Una anàlisi aprofundida del model de llengua de la segona meitat del segle xx, doncs, no tan sols no pot obviar els textos escrits les primeres dècades sinó que també n'ha de donar comptes. És perfectament possible fer una lectura transversal d'aquestes cartes de Coromines passant per sobre d'alguns aspectes que han estat determinants i claus pel que fa al model de llengua. Vegem com ja el 29-1-1926 Coromines parlava de l'ús del *doncs* causal (Ferrer *et al.* ed. X 2006: 148).

«La Carme no fa pas faltes d'ortografia, com li diu la Maria, però sí de construcció, que són més greus: que procuri assabentar-se de què és el *doncs* causal i que no l'usi més perquè és terriblement lleig i en la seva carta n'hi havia dos o tres. Però la qüestió és que m'escrigui, amb faltes o sense.»

Sobre la caiguda de preposició el 20-2-1926 (Ferrer *et al.* ed. X 2006: 178):

«Jo em pensava que aquesta qüestió dels grups *de que, en què, a què* ja era resolta. És una regla general de la sintaxi romànica (i també de la germànica) que quan un verb té per complement tota una oració introduïda per *que*, es prescindeix de les preposicions que l'acompanyen en altres casos. Així en francès: *Je suis sûr que personne n'est venu*, en italià *Sono sicuro che nessuno è venuto*. En català antic no hi ha cap exemple de l'altra construcció: una ullada al llibre d'En Par l'en convencerà. En català d'avui (parlo del català *espontani* o sia del de les persones que no saben el castellà siguin de Barcelona o de fora) és també aquesta la regla. És només el castellà que amb la seva natural propensió a l'enfarfec s'ha permès aquest contrasentit de fer precedir una conjunció (*que*) per una preposició (*de*, etc) que equival a fer-la *declinable*, contràriament a totes les llengües del món, que no declinen més que els *noms*. Ben entès que parlo de *que* (conjunció) no de *què* (pronom relatiu). El darrer *que* s'escriu i es pronuncia diferent, com a *nom* que es pot declinar; així en una frase com *hi ha casos en què...*, l'*en* no sols és lícit sinó necessari (amb tot i que el Pare el posa entre parèntesis en la seva carta) per tal com es refereix a *casos* i no és un pronom.»

Sobre els models de llengua del primer i segon terç del segle xx, el 15-12-1928 (Ferrer *et al.* ed. X 2006: 453-454).

«Hem començat ja la lliçó recíproca planejada amb el professor Steiger. Ell m'ensenya àrab d'Espanya i jo li ensenyo català. Un altre dia els parlaré d'aquest home, políglota formidable que (a part dels seus coneixements lingüístics) sap parlar correctament prop d'una vintena de llengüatges. Ara vol afegir-li el català, que vol apendre, no per llegir-lo sinó també per parlar-lo. Com a llibre de lectura no hem trobat ací més que les obres d'En Ruyra, que no em satisfan del tot perquè jo voldria ensenyar-li el bon català corrent parlat a Barcelona i el llenguatge d'En Ruyra és excessivament ric de termes, de vegades artificiosos i amb un lleuger colorit dialectal. Jo voldria fer-li llegir un autor que escrigui en pur barceloní que al mateix temps sigui perfectament correcte i en bona ortografia i bon estil. Si no em toquessin de tant a prop els llibres del Pare, que reuneixen més que cap altre aquestes condicions, foren els més indicats, però aquest senyor (com veuran en una altra carta) no em mereix prou confiança per a donar-li aquesta prova de franquesa, que podria ésser presa per un acte de propaganda.

Per aquells fins, res menys apropiat que En Carner, per exemple, que donaria una idea irreal i arbitrària del català; no queda gairebé sinó En Soldevila, però preferiria un autor de més mèrit per a

mostrar-lo a un estranger. Si al Pare se li n'acut algun, que em faci el favor d'escriure-m'ho de manera que ho tingui el dissabte, primer dia de classe, així ell s'ho podria fer venir pel seu llibreter.»

Podem trobar-hi també articles especialitzadíssims que opinen sobre lexicografia el 9-7-1935 (*Epistolari Joan Coromines & Francesc de Borja Moll*, p. 79) i el 9-5-1956 (*Epistolari Joan Coromines & Carles Riba* p. 168-170); també sobre morfologia el 16-2-1964 (*Epistolari Joan Coromines & Francesc de Borja Moll* p. 406-409); sobre sintaxi, el 16-2-1964 (*Epistolari Joan Coromines & Francesc de Borja Moll* p. 410-411); finalment, sobre fonètica, el 25-12-1949 (*Epistolari Joan Coromines & Manuel Sanchis Guarner* p. 28). Es tracten també qüestions particulars, com les que susciten *per* i *per a* el 20-3-1964 (*Epistolari Joan Coromines & Francesc de Borja Moll* p. 417 i *Epistolari Joan Coromines & Joan Sales* p. 173-174) *recó* i *racó* el 30-8-1954 (*Epistolari Joan Coromines & Carles Riba* p. 117), *vídua* el 14-10-19 (*Epistolari Joan Coromines & Carles Riba* p. 133), *sòmies* i *somiar* el 8-4-1974 (*Epistolari Joan Coromines & Josep Pla* p. 84-86), etc.

Podrem trobar-hi, encara, algunes reflexions, puntualitzant la feina dels autors i la feina dels gramàtics tot parlant —indefectiblement— de Joan Sales el 4-10-1958 (*Epistolari Joan Coromines & Carles Riba* p. 179-182); alguns temes importants de la reunió amb els escriptors 4-10-1958 (*Epistolari Joan Coromines & Josep Maria de Casacuberta* p. 98-100); una discussió sobre la teoria de la llengua nacional el 10-4-1959 (*Epistolari Joan Coromines & Joan Sales* p. 231) i el 22-9-1959 (*Epistolari Joan Coromines & Joan Sales* p. 268-269), o finalment una discussió sobre el criteri disgregador del nomenclàtor valencià, el 21-9-1964 (*Epistolari Joan Coromines & Josep Maria de Casacuberta* p. 169-170). També conversem sobre Emile Zola amb Joan Sales el 4-10-1958 (*Epistolari Joan Coromines & Joan Sales* p. 174-175), sobre Stendhal el 7-2-1959 (*Epistolari Joan Coromines & Joan Sales* p. 222-223), o, finalment, sobre com l'ús dels registres lingüístics no han de renyir amb un model de llengua moderna el 22-9-1959 (*Epistolari Joan Coromines & Joan Sales* p. 270).

Tots aquests judicis, que explorem més a fons en un treball de recerca que és ara en curs de realització, ens marquen —encara que sigui de manera força discontinua— una sèrie de trets que, ajuntats, poden anar conformant i redibuixant un seguit de peces clau per acabar d'investigar els buits del trencaclosques de la història de la llengua: una història de la llengua força silenciada, que sovint ens ha esquinçat i desfigurat la immediatesa ombrívola d'aquest nostre passat.

## BIBLIOGRAFIA

- COROMINES, Joan (1980-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions Curial. 10 vol.
- FERRER, Josep / PUJADAS, Joan (2006): «Entorn de l'epistolari de Joan Coromines». *Homenatge de l'IEC a Joan Coromines, en el centenari de la seva naixença*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 121-142 (Biblioteca filològica, LVII).
- (ed.) (1993): *Epistolari Joan Fuster i Vicents Riera Llorca*. Barcelona: Edicions Curial.
- (ed.) (1998): *Pompeu Fabra i Joan Coromines: la correspondència dels anys de l'exili*. Barcelona: Edicions Curial. Vol. I.
- (ed.) (2000): *Epistolari Joan Coromines & Francesc de Borja Moll*. Barcelona: Edicions Curial. Vol. II.



- FERRER, Josep / PUJADAS, Joan (ed.) (2001): *Epistolari Joan Coromines & Josep Pla*. Barcelona: Edicions Curial. Vol. III.
- (ed.) (2002): *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*. Barcelona: Edicions Curial. Vol. IV.
  - (ed.) (2002): *Epistolari Joan Coromines & Joan Fuster*. Barcelona: Edicions Curial. Vol. V.
  - (ed.) (2003): *Epistolari de Joan Coromines amb exiliats catalans d'Amèrica: Hipòlit Nadal i Mallol i Avellí Artís Balaguer*. Barcelona: Edicions Curial. Vol. VI.
  - (ed.) (2004): *Epistolari Joan Coromines & Joan Sales*. Barcelona: Edicions Curial. Vol. VII.
  - (ed.) (2005): *Epistolari Joan Coromines & Josep Maria de Casacuberta*. Barcelona: Edicions Curial. Vol. VIII.
  - (ed.) (2006): *Epistolari Joan Coromines & Manuel Sanchis Guarner*. Barcelona: Edicions Curial. Vol. IX.
  - (ed.) (2006): *Epistolari Joan Coromines & Pere Coromines*. Barcelona: Edicions Curial. Vol. X.
- SOLÀ, Joan (1990): *Lingüística i normativa*. Barcelona: Empúries, p. 63-90.
- «L'epistolari de Coromines». *Avui* (Cultura), 26.V.2005. Barcelona, p. 7 [<http://www.traces.uab.es/tracesbd/avui/av06052.pdf> (30-5-2007)].